

ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE KOLEKTİFBİZ DUYGUSU

YRD. DOÇ. DR. KÖKSAL ŞAHİN*

GİRİŞ

Devletin varlığı ve yaşayabilmesi için bir coğrafi alanda (ülke) egemenliğin tesis edilmiş olması yeterli değildir. Bunlara ilaveten aralarında biz duygusu olan, kurucu bir irade sergileyebilecek insan topluluğunun (millet) varlığı da gerekmektedir. Tarihe göz atıldığında aynı coğrafyayı paylaşsalar dahi aralarında ortaklık sağlayıcı bağlar gelişmeyen toplulukların devletin temel unsuru olma şartını karşılayamadığı görülmektedir.

Tüm bunlardan hareketle bir devletin üzerinde yükseleceği insan topluluğunun aralarında görünen (dil, din, soy vb.) ve görünmeyen (duygusal, birlikte olmaktan mutluluk hissi) bağların geliştiği bir millet (ulus)¹ olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Topluluğun böyle bir aşamaya ulaştığının en net göstergesi de kolektif manada biz duygusunun yerleşmiş olmasıdır. Toplumsal yapının bu aşamasında fertler hem topluma, hem ülkedeki siyasal kurumlara, hem de coğrafyaya (vatan) karşı aidiyet hatta fedakârlık hissederken topluluk olarak bir güç olduğuna yönelik kolektif bir bilinç kendini belli etmektedir. Çoğu sosyoloğa göre bu tarz aidiyetlerin ve bilincin varlığı millî şahsiyetin tezahürüdür ve temelinde de kolektif biz duygusu yatmaktadır.

Konuya bu açıdan yaklaşıldığında bir ülkedeki siyasi iktidar mekanizmasının önemli ve daimi bir görevinin de halkın kendini biz olarak hissetmesi doğrultusunda politikalar uygulamak olduğu anlaşılacaktır. Günümüz toplumlarında bu politikaların başlangıç noktası anayasalardır. Anayasaların bir siyasal sistemi

* Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

şekillendiren başlıca unsur ve anayasadaki temel ilkeler ve genel yaklaşımın siyasal ve toplumsal aidiyetler noktasında belirleyici olduğu bir gerçektir.

Çoğu zaman siyasal ve toplumsal manada kimlik politikalarının devletlerin kuruluş dönemine has bir faaliyet olduğu düşünülür. Oysaki millet (ulus) olgusuna yönelik tüm teorilerin hemfikir olduğu hususlardan biri de kolektif biz yaratıcı politikaların süreklilik taşıması gerektiğidir. Nitekim tüm ülkelerin yürütme teşkilatında icracı bakanlıkların başında millî eğitim ve millî kültür bakanlıklarının gelmesi bir tesadüf değildir. Bu arada siyasal sistemce atılacak başarılı ve adaletli adımların da bu sürekliliğe katkıda bulunduğu ve siyasal sistemin meşruiyetini sağladığı da belirtilmelidir. Tüm bunlardan kolektif biz duygusu ve uluslaşma

Çoğu zaman siyasal ve toplumsal manada kimlik politikalarının devletlerin kuruluş dönemine has bir faaliyet olduğu düşünülür. Oysaki millet (ulus) olgusuna yönelik tüm teorilerin hemfikir olduğu hususlardan biri de kolektif politikaların süreklilik taşıması gerektiğidir.

sürecine etki eden siyasal çevrenin oldukça komplike olduğu şeklinde bir sonuca ulaşılabilir. Ama en önemli olanın başlangıçta (anayasada) biz sağlayacak zeminin iyi tespit edilmesi ve bu doğrultuda güçlü bir iradenin sergilenmesi olduğu söylenebilir.

Kolektif bizi sağlama ve geliştirme noktasında politikalar ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilir. Bu kaçınılmaz ve son derece doğal bir durumdur. Çünkü her ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve tarihsel arka plan farklıdır. Ancak homojenlik düzeyi ne olursa olsun bütün ülkelerin biz olma duygusunu güçlendirme peşinde olduğu bir gerçektir. Her halükarda devletin çatısı altında bir araya gelen tüm toplumsal kesimler için birliktelik noktaları gereklidir. Tarihe bakıldığında arttırılması ve de sürekli pekiştirilmesi zaruri olan birliktelik noktalarının yapay ya da zorlama bir şekilde temin edilemediği görülmektedir.

Aslında kolektif manada biz duygusunu geliştirmek; süreklilik gerektirmesi, her toplumun az veya çok heterojen olması, büyük toplum doğrultusunda iyi niyetli ihmallerin kaçınılmazlığı gibi faktörler düşünüldüğünde zorlu bir süreçtir. En azından iki asrı bulan ulus devlet döneminin öğrettiği tecrübe, mümkün olan en çok ferdi bizleştirecek argümanlara öncelik tanınması gerektiğidir.

Nitekim son iki asırdaki tecrübelerle bakılarak; ortak tarih, ortak dil, ortak gelenekler ve inançların kolektif biz duygusunu geliştirmede etkili unsurlar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bir ülke için büyük (standart) kültürün tarihsel ve sosyolojik olarak yerleşmiş olması büyük şanstır. Biz duygusunun sağlanması noktasında destekleyici politik enstrü-

manlar olarak da eşit-millî vatandaşlık sistemi ve demokrasiye dayalı idare gösterilebilir. Bazı ülkeler tüm bunları sentez hâlinde uygulayarak kolektif bizi iyi bir şekilde tesis ederken, bazıları da ya büyük kültüre sahip olmadıklarından, ya da demokrasiyi devreye sokamadıkları için başarısızlık yaşamıştır. Küreselleşmenin hız kazanarak toplumsal yapıda değişiklikler yaratmasına paralel olarak ise süreklilik isteyen kolektif biz politikaları noktasında farklı bir yaklaşımın egemen olmaya başladığı görülmektedir. Bu yeni yaklaşım bireyi ön plana alarak kolektif biz duygusunun sağlanabileceği inancındadır. Başlıca esasları olarak farklılıklara vurgu ve ülkesellikten (coğrafyaya dayalı biz düşüncesi) bahsedilebilir.

Aslında bu yaklaşım post modernite ve neo-liberalizmden esinlenen çok kültürlülük düşüncesinin entelektüel düzeyde gündeme getirdiği bir öneridir. Son zamanlarda neo-liberal ve post-modern çevreler millet olgusunun güçlü bir şekilde var olmasının yolu olarak çok kültürlü kimlik politikaları ve coğrafi (teritoryal) ulus anlayışını göstermektedir. Bu yaklaşım seksenli yıllarla birlikte gündeme gelen ve giderek güçlenen yeni sağ akımı benimseyen liberal-muhafazakâr siyasal partileri de etkisi altına almıştır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken husus çok kültürlülük elbisesinin asıl olarak göçmen istilasına uğrayan ülkeler için dikildiği ve göçmenlerin entegrasyonuna yönelik bir öneri olduğudur. Zamanla kolektif manada bir üst kimlik felsefesi olarak önerilmeye, ulus inşasındaki temel harç olarak düşünölmeye başlanmıştır.

Çok kültürlölüğe yönelik eleştiriler ise daha ziyade bu yaklaşımın üst kimlik felsefesi olarak önerilmesiyle alakalıdır. Buna göre çok kültürlölük göçmenlerin veya alt kimliklerin büyük kültürle entegrasyonu noktasında evrensel bir öneri olabilir; ama bir üst kimlik felsefesi olup olamayacağı tartışmalıdır. Bu eleştirileri yönelten kesimlere göre büyük kültür ve millî eşit vatandaşlık eksenli klasik yaklaşım kolektif biz noktasında daha evrensel ve daha az eksiye sahiptir. Bu arada bu tip eleştirileri gündeme getiren entelektüeller/siyasetçiler neoliberraller tarafından küreselleşmeyle değişen çevresel

Çok kültürlölüğe yönelik eleştiriler ise daha ziyade bu yaklaşımın üst kimlik felsefesi olarak önerilmesiyle alakalıdır. Buna göre çok kültürlölük göçmenlerin veya alt kimliklerin büyük kültürle entegrasyonu noktasında evrensel bir öneri olabilir; ama bir üst kimlik felsefesi olup olamayacağı tartışmalıdır. Bu eleştirileri yönelten kesimlere göre büyük kültür ve millî eşit vatandaşlık eksenli klasik yaklaşım kolektif biz noktasında daha evrensel ve daha az eksiye sahiptir.

Çok kültürlülüğü gerçek kulvarının dışında kurucu bir felsefe olarak biz duygusu için kullanma Türkiye'deki yeni anayasa sürecinde önerilen bir husustur. Türkiyelilik şeklinde teritoryal bir ulus ve bunu destekleyen çok kültürcü tutum tarihsel ve sosyolojik manada dünyanın önemli üst kimliklerinden olan Türk milleti objesine alternatif olarak gündemdedir. Bu öneriyi sunanlar çok kültürlü bir toplumsal yapı içinde alt kimlikleri esas alan bir yaklaşımla toplumsal bütünleşme, yani biz duygusunun daha güçlü bir şekilde sağlanacağı iddiasındadır.

şartları fark edememekle ve ideolojik olmakla itham ediliyorlar. Hatta çok kültürcüler daha da öteye geçerek çok kültürlülüğe dayalı toplumsal ve siyasi yapılanmanın ideolojilerin olmadığı bir dünyanın² habercisi olduğundan bahsediyorlar.

Buraya kadar bahsedilen arka plandan da anlaşılacağı üzere bu çalışmanın temel problematiği çok kültürlülüğün kolektif biz duygusu oluşturma noktasındaki gücü hakkında bir fikir edinebilmektir. Çalışma ile neo-liberalizmin egemenliğine paralel olarak popülerleştiği görülen bu yeni kolektif biz yaklaşımının sorgulanmak istendiği söylenebilir. Bu noktada çalışmanın, hiçbir siyasi ve toplumsal reçetenin eksiksiz olamayacağına olan inanç ve en fazla artıya ulaşma amacıyla oluşturulduğu belirtilmelidir. Çok kültürlülüğün yoğun göçmenli ve çok etnikli toplumsal yapılarda entegrasyon açısından daha işlevsel olacağı; ancak diğer tüm durumlarda özellikle de üst kimlik felsefesi olarak kullanıldığında kolektif biz duygusuna katkıda bulunmasının zor olduğu çalışmadaki varsayımdır. Çok kültürlülüğün üst kimlik felsefesi olarak uygulamaya geçirildiği takdirde toplumları köksüz bir kozmopolitizme ve zayıf bir coğrafya paydaşlığına taşıyarak biz duygusunu giderek zayıflatabileceği yönündeki iddialar ise çalışmanın temel problematiğidir. Ayrıca çalışmanın modernite ve milliyetçilik kaynaklı olan ve son çeyrek asra kadar liberalizmin de benimsemiş olduğu büyük kültürden hareketle biz duygusu oluşturma modeli ile bir karşılaştırma yapmanın da zemini olabileceği düşünülmektedir.

Çok kültürlülük yaklaşımının yeni anayasa çalışmalarının başladığı şu günlerde bir üst kimlik felsefesi olarak Türkiye'deki liberal/muhafazakâr sağ tandanslılar başta olmak üzere birçok aydınca gündeme taşınması çalışmanın önemini arttıran bir husus olarak gösterilebilir. Çok kültürlülüğü gerçek kulvarının dışında kurucu bir felsefe olarak biz duygusu için kullanma Türkiye'deki yeni anayasa sürecinde önerilen bir husustur. Türkiyelilik şeklinde teritoryal bir ulus ve bunu destekleyen çok kültürcü tutum tarihsel ve sosyolojik manada dünyanın önemli üst kimliklerinden olan Türk

milleti objesine alternatif olarak gündemdedir. Bu öneriyi sunanlar çok kültürlü bir toplumsal yapı içinde alt kimlikleri esas alan bir yaklaşımla toplumsal bütünleşme, yani biz duygusunun daha güçlü bir şekilde sağlanacağı iddiasındadır.

Çok kültürlülüğü yakın okumaya tabi tutmadan önce biz duygusu hakkında da bir şeyler söylemek faydalı olabilir. Sosyoloji de biz duygusunun en yoğun olduğu toplumsallaşma birimleri olarak aile ve arkadaş grupları gösterilir. Bu gruplar üyelerinin birlikte fazlaca vakit geçirdiği, karşılıklı tutkunluğun ve birlikte olma isteğinin güçlü olduğu, ortak değerler dünyasına dayalı mekânlardır. Biz duygusunun hâkim olduğu yerlerde kişileri birleştiren ve benzer olduklarını hissettiren bağlar fazladır. Fertler birbirleri için fedakârlık yapmaktan kaçınmaz, acı ve tatlı anlarda birbirlerinin yanında olmak isterler.

Biz duygusuna toplumsal açıdan yaklaşıldığında ise ortak inançların, tarihsel geçmiş ve coğrafi şartların benzer duygu, düşünce, hayat pratikleri yaratarak bu duyguyu beslediği söylenebilir. Dolayısıyla benzerlik sağlayan adet, gelenek ve faaliyetlerin önemsenmesi ve arttırılması bir gereklilik olarak kendini gösteriyor. Ortaklık sağlayan zeminlerden birinin de siyasi kurumlar olduğunu belirtmek de yarar vardır. İşleyen bir demokrasi, kolektif sorunları çözen siyasal sistem, menfaatleri ve fikirleri kategorize ederek insanları bir şemsiye altında toplayan siyasi partiler biz duygusunun unsurları olabilir.

Biz duygusunun varlığı toplumun moral olarak güçlü olması ve ülkenin gelişmesiyle de yakından alâkalıdır. Bu duygu zayıflamışsa ya da ortalıkta görülüyorsa toplumsal manada ayrışma, çekişme, korku, ümitsizlik kol gezmeye başlayabilir. Bu durum siyasal meşruiyetin de giderek azalmasına yol açabilir.

ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE BİZ DUYGUSU

Çok kültürlülüğün kolektif bir biz yaratma noktasında ne ölçüde başarılı olabileceği hususunda sağlıklı bir yorum yapabilmek açısından öncelikle bu yaklaşıma ve karşılaştığı eleştirilere göz atmak faydalı olacaktır.

Biz duygusuna toplumsal açıdan yaklaşıldığında ise ortak inançların, tarihsel geçmiş ve coğrafi şartların benzer duygu, düşünce, hayat pratikleri yaratarak bu duyguyu beslediği söylenebilir. Dolayısıyla benzerlik sağlayan adet, gelenek ve faaliyetlerin önemsenmesi ve arttırılması bir gereklilik olarak kendini gösteriyor. Ortaklık sağlayan zeminlerden birinin de siyasi kurumlar olduğunu belirtmek de yarar vardır. İşleyen bir demokrasi, kolektif sorunları çözen siyasal sistem, menfaatleri ve fikirleri kategorize ederek insanları bir şemsiye altında toplayan siyasi partiler biz duygusunun unsurları olabilir.

Çok kültürlülüğü; post-modernite ve neo-liberalizmin “kolektif biz yaratma” önerisi olarak ifade etmek mümkündür. Son çeyrek asırda iyice belirginleşen kimlik ve kültür alanındaki dönüşmelere post-modern felsefe ve neo-liberal ideolojinin cevabı olarak da değerlendirilebilir. Çok kültürlülük ilk başta artan göç hareketleri karşısında göçmenlerin entegrasyonu için geliştirilen bir yaklaşım iken zamanla etnik ayrılıkların keskin olduğu toplumlar için de önerilmeye başlanmıştır.

Bu yaklaşımın özünde “farklılıkları esas alma” düşüncesi yatmakta, farklılıkları önemsemeye toplumdaki kolektif biz (birliktelik) duygusu arasında pozitif bir korelasyon kurulmaktadır. Farklılıklardan hareketle biz duygusunu geliştirme çabasının son iki asrın bu konudaki hâkim yaklaşımı olan büyük (standart) kültür tarzındaki kimlik politikalarına bakıldığında son derece sıra dışı ve zor bir çaba olduğu belirtilmelidir. Gerçekten de bu yaklaşım daha çok bir içe dönüş (cemiyetleşme değil de cemaatleşme) hareketi görünümündedir. Bu bağlamda dışlayıcı milliyetçiliklerin gelişmesine ve buna müteakip çoğunluğun da kendi tezlerini gündeme getirmesine zemin olabilir.

Bu düşüncenin felsefi arka planında yer alan post-modernite bütünleştirici *kurgular* olduğu gerekçesiyle üst, birleştirici ve benzeştirici tarzdaki tüm kimlik yaklaşımlarına soğuk bakmakta; esnekliği, karmaşayı ve çoğulluğu daha doğal bulmaktadır. Bu felsefenin ürünü olan çok kültürlülük de alt kimlikleri güçlendirmeyi savunmakta, parçalı toplumsal yapıyı önermektedir. Çelişkili ve hatta platonik bir şekilde alt toplulukların ayrı, eşit ve biz olarak bir arada olduğu bir toplum düşüncesi söz konusudur (Giddens 2008: 545). Alt toplulukların ayrı, eşit ve biz olmasıyla güçlü aidiyet bağlarının kurulacağı, demokrasinin temel ilkeleri olan özgürlük ve eşitliğin de ancak bu şekilde işleyebileceği düşünülmektedir. Bu şekilde sağlanan çoğulculuk, esneklik ve denge sayesinde bütünleştirici kategoriler inşa eden ideolojik yaklaşımların giderek önemsizleşeceği ve hatta insanlığın ideolojisiz bir döneme doğru ilerlemekte olduğu çok kültürlülüğün öngörülleri arasındadır³ (Gencer 2004: 16).

Çok kültürlülüğün “etken” ve “edilgen” olmak üzere iki temel yorumu vardır. Etken çok kültürlülük yukarıda bazı özellikleri dile getirilen felsefi zeminle tamamen uyumlu radikal bir yaklaşımdır. Çok kültürlülüğün marjinal kalan yorumu da olan bu yaklaşım ortak üst kimliği doğal bulmadığı için reddetmektedir. Etken çok kültürlülüğün kolektif biz duygusunu temin etme gibi bir tasasının olduğunu söylemek de çok zordur. Bugüne kadar hiçbir ülke tarafından etken çok kültürlülük politikalara yansıtılmamıştır.

Gündemde olan ve politikalara yansıyan ise ortak üst kimliğe karşı olmayan edilgen (ılımlı) çok kültürlülük yaklaşımıdır (Faist 2001: 200; Somersan 2001: 40). Bu yaklaşım başta göçmen diyarı hâline gelmiş olan gelişmiş ülkeler⁴ olmak üzere birçok ülkede bir toplumsal uyum ve istikrar politikası olarak uygulanmaktadır. Günümüzde göçmenlerin ve alt kimlik gruplarının kültürel haklarını demokrasinin özgürlük ve eşitlik ilkeleri dâhilinde kullanabilmelerini amaçlayan bu yaklaşım üst kimliğe karşı değildir. Çok kültürlülüğü bir üst kimlik felsefesi haline getirmekten kaçınan edilgen (ılımlı) çok kültürlülük yaklaşımına günümüzde ciddi bir itiraz da söz konusu değildir.

Bu noktada ifade edilmelidir ki çok kültürlülük önemli eleştirilere uğrayan bir öneridir. Hemen belirtmelidir ki bu eleştiriler daha çok Kanada (Quebec) ve Belçika'daki uygulamalar neticesinde kendini gösteren sorunlarla olgunlaşmıştır.

Toplumun ulus hâline gelmesi bakımından son derece önemli olan kolektif biz duygusunun tartışıldığı bu çalışmada çok kültürlülüğe yönelik eleştirilerden ilk olarak dile getirilmesi gereken, bu tarz politik uygulamaların eninde sonunda küçük kimlik adacıklarına kaçışa yol açabileceği hususudur (İrem 2004: 24). Dikkat edilirse bu eleştiri yavan (heyecansız) bağların kolektif bize katkıda bulunmaktan ziyade bu duyguyu törpüleme potansiyeline işaret eden bir yaklaşımdır. Batı Avrupa ülkelerinin çok kültürlülüğü üst kimlik tanımı ve felsefesi hâline getirmeden uygulamaları bu negatif potansiyelin farkında olmalarıyla açıklanabilir. Çok kültürlülüğün günümüzde hayata geçirildiği başlıca bölge Batı Avrupa'dır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) edilgen çok kültürlü politikalar öneren güçlü uluslararası kuruluşlardır. Avrupa kıtasında kurulmak istenen kamusal düzende çok kültürlülüğü ılımlı haliyle yerleştirme arzusundan bahsedilebilir. Tüm bunlara karşın AB ülkelerine bakıldığında çok kültürlülüğün ölçülü adımlarla eşit vatandaşlık haklarına dayalı olarak kültürel özgürlükleri arttırmak şeklinde politikalara yansıtıldığı görülmektedir.⁵

Bir başka eleştiri ise ayrılıkçı hareketlerin liberal değerlerle politika yaparken çoğu kez ırkçılığa kadar kayan tutum, söylem ve hedefler dile getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre çok kültürlülük kolektif biz duygusunu adeta yok eden bu tarz faaliyetlere kılıf ya da sığınak olabilen bir yaklaşımdır. Dolayısıyla asıl mecrasından çıkarılarak ne ortak biz duygusu ne de demokrasinin pekişmesi açılarından değil de daha çok ayrılıkçı hareketlerin mücadelelerini meşrulaştıran bir işlevin sahibi olabilmektedir.

Çok kültürlülüğe yönelik oldukça dikkat çekici bir eleştiri de; içe dönüşü ve farklılıkları kutsayan yapısından dolayı özgürlük, hoşgörü ve farklılıklara saygı başta olmak üzere demokrasinin eşitlik ve özgürlük gibi değerlerinin alt kimliklerce büyük kültüre bir türlü mal edilmemesi gibi anti demokratik sonuçlara yol açtığı iddiasıdır. Dikkat edilirse bu eleştirinin içinde demokratik bir özümsemenin

Çok kültürlülüğe yönelik oldukça dikkat çekici bir eleştiri de; içe dönüşü ve farklılıkları kutsayan yapısından dolayı özgürlük, hoşgörü ve farklılıklara saygı başta olmak üzere demokrasinin eşitlik ve özgürlük gibi değerlerinin alt kimliklerce büyük kültüre bir türlü mal edilmemesi gibi anti demokratik sonuçlara yol açtığı iddiasıdır.

gelişmesine de engel olma gibi bir itham söz konusudur (Şahin 2007: 228).

İrkçilikle çok kültürlülük arasında birbirini destekleyen bir fiili durumun oluşabileceği, daha doğrusu çok kültürlülüğün ırkçılığa esin kaynağı olabileceği son zamanlarda giderek artan ve demokrasiye yönelik büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu eleştiri çok kültürlülüğün insanın ancak dili, rengi, inancı ve hayat tarzı ile tanımlanabileceği yaklaşımının (eşit millî vatandaşlık soyuttur) ırkçı hareketlere zemin yarattığı iddiasındadır. Bu noktada çok kültürlülüğün eşit ve millî vatandaşlığı kültürel kimlikleri siyasi manada önemsizleştirdiği için tasvip etmediği de belirtilmelidir. Bu husus liberallerin dahi çok kültürlülüğe çekingen kalmasına yol açan bir özellik olarak gösterilebilir (İrem 2004: 24).

Çok kültürlülüğe yönelik bir diğer eleştiri de teorisinin net olmadığı yönündedir. Çoğu kez henüz olgunlaşmamış bir teori olarak nitelendirildiği görülür. Gerçekten de alt kimliklerin öncellenmesinin nereye kadar olacağı, farklılıkların üst kimliğe yansıtılıp yansıtılmayacağı gibi kritik mevzularda çok kültürlülüğün net bir yaklaşımı söz konusu değildir. Misal vermek gerekirse; edilgen (ılımlı) çok kültürlülük versiyonu farklılıkların mahallî düzeyde kalmasından yanadır ve üst kimliği savunmaktadır. Yine kolektif bizi geliştirme için önerilen alt kimliklere belli kotalar tanınması fikri de kapıları *demek ki biz farklıymışız* düşüncesine açabilmektedir.⁶ Olmamış teorilerin ulus inşa süreçlerinde tercih edilmesinin toplumsal entegrasyon açısından büyük risk olduğu ortadadır. Buradan hareketle çok kültürlülüğün modernitenin son derece net bir şekilde önerdiği büyük kültür esaslı bütünleştirici millet anlayışı kadar birleştirici olmayacağı sıklıkla dile getirilen bir husustur. Belirtilmelidir ki esasen küreselleşmeye karşı geliştirilen bu yeni ama olgunlaşmamış reçetenin meşruiyet ve kimlik krizine nihai, barışçıl ve evrensel bir çözüm getirmesi çoğu kez liberallerce dahi şüpheli bulunmaktadır (Gencer 2004: 13; Giddens 2008: 929).

Sonuç olarak tüm bu eleştirilerden hareketle çok kültürlülüğün göçmenlerin değil de yerleşik bir ulusun sorunlarına çözüm olarak sunulmaya başladığı andan itibaren birçok sorunun muhtemel olduğu söylenebilir. Çünkü bu yaklaşım entegrasyondan ziyade ayrılmaya zemin olabilecek bir ruha (temele) daha yakın durmaktadır.⁷ Buna karşılık kolektif biz duygusu ise sürekli üretilmesi gereken bir duygudur. Dolayısıyla plüralizmin diyalektik değil parçalayan bir tarzı görünümündeki bu yeni versiyonunun kolektif bizi sağlayacak yol olarak önerilmeden önce ciddi bir muhasebenin yapılması ve sınırlarının iyi tespiti gereklidir.

ÜLKESEL (COĞRAFİ) ULUS YAKLAŞIMI VE BİZ DUYGUSU

Aynı ülkede yaşamının ve aynı ülkenin vatandaşı olmanın kolektif biz duygusu yaratan başlıca bağ olduğu son zamanlarda daha yüksek sesle dile getirilen bir görüştür. Hatta bu gelişme yaklaşık iki asır önce ulus devletlerin ilk ortaya çıktığı dönemde popüler olan vatandaşlık esaslı biz yaratma anlayışına geri dönüş olarak da yorumlanıyor.

Çok kültürlülüğün farklılıklara önem vermeye dayalı kolektif biz duygusu önerisinin önemli bir bileşeni de ülkeye (coğrafyaya) yapılan vurgudur. Bu

vurgunun tamamlayıcısı olarak da vatandaşlık bağı üzerinde durulmaktadır. Bu şekilde bir yandan farklılıklara diğer yandan da kolektif benzerlik ve yakınlaşmaların kaynağı olduğu düşünülen coğrafyaya vurgu yapılarak adeta bir denge sağlama çabası söz konusudur. Bu esnada siyasi bir bağ olan vatandaşlığın da içeriğindeki hak ve özgürlükler ile kolektif biz duygusuna katkı da bulunacağı varsayılmaktadır. Az önce de değinildiği üzere görülen ilk ulus oluşturma çabaları bu şekilde coğrafya ve vatandaşlık eksenli olmuştur (Şahin 2007: 136). Ancak günümüzde çok kültürcü çevrelerce yeniden gündeme getirilen bu politikalar geçmiştekenden iki noktada ayrılmaktadır. Birinci farklılık olarak biz duygusu oluşturma noktasında aynı coğrafyada yaşama hususunun başrolde oluşu gösterilebilir. Yani coğrafyadaşlık büyük kültürün yerini almış durumdadır. İkinci farklılık ise vatandaşlığın eşit ve millî vatandaşlık biçiminde değil imtiyazlı /farklılaştırılmış vatandaşlık önerilerine de açık kapı bırakacak şekilde bu politikaların içinde yer almasıdır.

Ülkeden hareketle (teritoryal) biz oluşturmayı benimseyen devletler biz duygusunu geliştirmek için coğrafyadan kaynaklanan özellikler ve vatandaşlık ile elde edilen statü ve haklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ülkeyi ortak hatıra ve kaderin kaynağı olarak kutsal bir obje haline getirmek bu yaklaşımın önemli bir amacıdır (Şahin 2007: 136). Aynı ülkeyi paylaşmanın toplulukta ortak hayata devam etme hususunda bir rıza ve istek yaratacağı düşünülür (Smith 2001: 36). Milletın hem siyasi hem kültürel boyuta sahip olan bir olgu olduğu düşünüldüğünde ülkeselliğın konuya daha çok siyasi boyutuyla yaklaştığı söylenebilir. Dolayısıyla ülkeden hareketle kolektif bize ulaşma çabasını milletin ve milletle ilişkili her şeyin insan doğasında derin köklere sahip olmadığı ve kolektif biz yaratmada etkili olamayacağı şeklinde Gellner'ci⁸ bir yaklaşım olarak da ifade etmek mümkündür.

Bu usulün iki asır önce oluşan ve bu güne kadar tatbik edilen klasik hâlinde kolektif bizın sağlanmasında hareket noktası aynı ülkede yaşamak ve siyasal - medeni hakları eşit bir şekilde fertlere sağlamak şeklindedir. Günümüzdeki çok kültürlü versiyonun önerdikleri ise bu klasik yaklaşımdan farklıdır. Eşit vatandaşlık ögesi post-modernitenin etkisiyle farklılaştırılmış, imtiyazlı ve çoğul nitelikteki vatandaşlık uygulamalarına açık hâle getirilmiştir. Bu husus biraz önce bahsedilen,

Ülkeden hareketle (teritoryal) biz oluşturmayı benimseyen devletler biz duygusunu geliştirmek için coğrafyadan kaynaklanan özellikler ve vatandaşlık ile elde edilen statü ve haklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ülkeyi ortak hatıra ve kaderin kaynağı olarak kutsal bir obje haline getirmek bu yaklaşımın önemli bir amacıdır.

çok kültürlülüğün çelişkili ve henüz netleşmeyen karakteriyle ilişkilendirilebilir. Şöyle ki, çok kültürlülük hararetle savunduğu ülkesel ulus düşüncesinin başlıca figürünü; yani vatandaşlığı farklılıklara öncelik verecek şekilde ayrı kategoriler teşkil ederek uygulama peşindedir. İşte bu farklılaştırıcı tarz kolektif biz yaratma noktasında bugünkü çok kültürlülüğün klasik ülkesel yaklaşımdan daha zayıf olduğu şeklinde değerlendirmelere yol açmaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında ülkesel yaklaşımın zaman içinde büyük kültür yaklaşımının bir bileşeni hâline geldiği görülmektedir. Yani kolektif biz noktasında hiçbir zaman başrolde olmamıştır. İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya gibi ulus devlet modelinin öncü ülkelerinde ilk başlarda egemen olan kolektif biz yaratma yaklaşımı ülkeseldir. Bu ülkeler zamanla daha kuvvetli bir millî bütünleşme yolu sağlayacak (biz duygusunu sürekli ve güçlü kılacak) bir yol arayarak entegrasyon için büyük hâkim kültürden de faydalanmaya yönelmişlerdir. Çünkü sadece coğrafya ve vatandaşlık bağı⁹ kimlik ve biz duygusu noktasında yeterli olmamıştır.

BÜYÜK KÜLTÜR VE BİZ DUYGUSU

Büyük (standart) toplumdan kast edilen bir ülkedeki büyük çoğunluktur. Büyük toplumun tarihi çağrışımı kesinlikle olmakta ve bu çağrışıma işaret eden kolektif isim kaçınılmaz bir şekilde kendini göstermektedir (Yavuz 2007: 24). Büyük kültür ise büyük çoğunluğun tesiri altında olduğu, ülke coğrafyasının her tarafına nüfuz edebilmiş, ortak hayat pratiklerinin kaynağı, toplumu bir arada tutan mayadır.

Büyük kültürün var olduğu ülkeler sosyolojik manada homojen (mozaik olmayan) karakterdedir. Büyük kültürün varlığı için bazı sosyologlara göre toplumun % 80, bazılarına göre % 65'inin ortak dil ve hayat pratiklerine¹⁰ sahip olması yeterlidir (Lijphart 1985: 27; Önder 2004: 53). Büyük kültürün yerleşik olduğu bir toplumda etnik topluluklar arasındaki ortak olmayan hususlar (kültür farklılıkları) en asgari seviyededir.

Ulus devletlerin tarih sahnesinde olduğu iki asırlık periyotta kolektif biz duygusunu büyük kültürden hareketle geliştirmeye çabalamak hâkim yaklaşım olmuştur. Yine vatandaşlık bağı ve coğrafyadaşlık bu hâkim yaklaşım kapsamında bugüne kadar kullanılan öğeler konumundadır. Bu arada bu yaklaşımın *iyi niyetli ihmalden* yana olduğu da belirtilmelidir. İyi niyetli ihmal alt kimlik ve kültürlerin varlığından şikâyetçi olmayan ama daha çoğa göre davranarak büyük kültürdeki değerleri biz sağlama noktasında ön plana çıkaran bir yaklaşımdır. İyi niyetli ihmal yaklaşımı en az ekşiye ulaşma düşüncesi ile meşrulaştırılmaktadır.

Büyük kültür yaklaşımı kolektif bizi sağlama noktasında bir büyük dengeden de (ortak dil/lingua franca) bahsetmektedir. Buna göre büyük toplum alt gruplardan şikâyetçi olmayacak, üst kimlik olma potansiyeli olmayan alt gruplarda bu yönde talepler ileri sürmeyecektir. Bu dengeyi geriletecek tüm adımların kolektif biz duygusunu sarsacağı genel bir kabuldür. Bu hususu biraz daha somutlaştırmak gerekirse etnik ve dini alt grupların bilerek ya da bilmeyerek incitilmeleri, polietnik hakların devletçe garanti altında tutulmaması biz duygusunu zedeleyeceği gibi (Somersan 2008) bu incinme dolayısıyla alt grupların girişecekleri faaliyetler de büyük toplumda tepkiler yaratabilir. Yine üst kimlik olma potansiyeli olmamasına

karşın herhangi bir alt kimliğin bu yönde talepler de bulunması da dengeyi bozarak büyük toplum başta olmak üzere ülkedeki tüm grupların buna tepki göstermesine yol açabilir.

Günümüzde millî eşit vatandaşlık yaklaşımı bünyesinde bireysel manada kültürel hakların geniş bir şekilde tanınması bu ana politikanın bir bileşeni hâline gelmiş durumdadır. Bu arada büyük kültürün uluslaşma sürecinde ön plana çıkması; demokrasi, işlevsellik ve akla uygunluk gibi parametreler açısından da çok kültürlülüğe nazaran daha fazla artıya sahip gözükmektedir.

Tüm bunlara bakarak aidiyet sağlama noktasında en az eksiye sahip olan yol olarak büyük kültür gösterilebilir. Büyük kültürdeki denge ve iyi niyetli ihmal yaklaşımları etnik veya dinî alt kimliklerin zenginlik hâline gelebilmesi ve biz duygusuna katkıda bulunabilmesinin de en iyi yolu olabilir. Yine dikkat edilirse bu nitelikleriyle büyük kültür yaklaşımı farklılıklara tolerans ve desteğin bir modus vivendi (geçici mutabakat) olarak kalmaması açısından da faydalı olabilecek bir uygulamadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Hiçbir siyasi reçete, teori ve uygulama mutlak artılardan oluşmaz. Siyaset bilimi ve anayasa hukukunu ilgilendiren konularda önemli olanın en az eksiye hedefleyip önermek olduğu söylenebilir. Ancak bu mantaliteyle ortak akla ulaşılabilir, uzlaşmacı demokratik bir siyasal kültür sağlanabilir ve en önemlisi de meşruiyeti en fazla olan politikalar devreye sokulabilir. Bu çalışmada ortak akla katkıda bulunmak amacıyla kolektif biz duygusu noktasında ülkemizde birçok entelektüel ve siyasetçi tarafından dillendirilen çok kültürlülük yaklaşımı tartışılmıştır. Ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlar ışığında geliştirilen öneriler olarak şunlardan bahsedilebilir.

Başlıca sonuç olarak çok kültürlülük düşüncesinden hareketle önerilen kolektif manada biz duygusu sağlama usullerinin içinden çıkılmayacak kadar heterojen olan toplumlarda faydalı olabileceği hususu gösterilebilir. Çok sayıda ve

Aidiyet sağlama noktasında en az eksiye sahip olan yol olarak büyük kültür gösterilebilir. Büyük kültürdeki denge ve iyi niyetli ihmal yaklaşımları etnik veya dinî alt kimliklerin zenginlik hâline gelebilmesi ve biz duygusuna katkıda bulunabilmesinin de en iyi yolu olabilir. Yine dikkat edilirse bu nitelikleriyle büyük kültür yaklaşımı farklılıklara tolerans ve desteğin bir modus vivendi (geçici mutabakat) olarak kalmaması açısından da faydalı olabilecek bir uygulamadır.

Aynı toplum içinde alt kimlik ve grupların hem ayrı hem farklı hem de biz olması da çok zor bir husustur. Bunu sağlamak isteyen çok kültürcü yaklaşımın biz olma bağlamındaki en önemli silahı olan ülkesel (coğrafi) vatandaşlık metodu geçmişte birçok ülke tarafından denenmiş ancak istenen verim alınamamıştır. Üstelik geçmişteki başarısız örneklerde bugünkü çok kültürlülüğün yaptığı gibi farklılıklara vurgu yapmak akla dahi gelmemiştir.

gettolaşma eğilimindeki alt kimlik gruplarının yine gettolaşan göçmenlerin yoğun olduğu ülkelerde bu usuller faydalı olabilir.¹¹ Bu gibi ülkeler büyük kültürün yerleşemediği, sosyolojik manada homojen olmayan ülkelerdir. Buralarda birbirleriyle akrabalık kurmayan, aynı dinden olsalar dahi mezarlık ve ibadethaneleri dahi farklı olan topluluklar söz konusudur. Yerleşik bir büyük kültürün (standart kültür) olmadığı ülkelerde üst kimliğin (ulusun adı) hatta kullanılacak dilin dahi coğrafyadan (teritoryal) hareketle belirlenmek istenmesi de yadırganmayabilir.¹² Bu tarz ülkelerde bu tip hamleler bir nebze de olsa “biz” olmaya katkıda bulunabilir. Ancak bu derece karmaşık bir toplumsal yapıya sahip olmayan yani nispeten heterojen ülkelerde (Kanada/Quebeck ve Belçika) dâhi bu formülün (farklılıkları tanıyarak biz duygusu yaratma çabası) beklenen sonuçları doğurmamış olması dikkat çekicidir. Özellikle bu iki gelişmiş batılı ülkede yaşananlar, çok kültürlülüğün bireysel manada kültürel hakları arttırmanın ötesinde üst kimlik felsefesi olarak tercih edilmesi halinde kolektif biz açısından artılardan ziyade eksileri çoğaltabilecek bir yaklaşım olduğu yönünde tarihsel bir tecrübe olmuştur.

Yukarıda bahsedilenlerin ışığı altında çok kültürcü yaklaşıma yönelik şöyle bir tespit de bulunmak mümkündür. Buna göre, zayıf bir aidiyet bağı olduğu söylenebilecek olan coğrafyaya bağlılıkla kolektif aidiyetleri sağlama amacı yine çok kültürlülüğün kapsamı dâhilindeki ırkçılığa kaçış ve toplumu yukarıdan aşağıya etnikleştirme potansiyeli (İrem 2004: 26) karşısında oldukça etkisiz kalabilir. Daha önce de dile getirildiği gibi bu tarz ırkçı ve etnikçi bir siyasal dil çok kültürlülüğün içinde çoğu kez kendiliğinden belirmektedir.

Aynı toplum içinde alt kimlik ve grupların hem ayrı hem farklı hem de biz olması da çok zor bir husustur (Giddens 2008: 545). Bunu sağlamak isteyen çok kültürcü yaklaşımın biz olma bağlamındaki en önemli silahı olan ülkesel (coğrafi) vatandaşlık metodu geçmişte birçok ülke

tarafından denenmiş ancak istenen verim alınamamıştır. Üstelik geçmişteki başarısız örneklerde bugünkü çok kültürlülüğün yaptığı gibi farklılıklara vurgu yapmak akla

dahi gelmemiştir. Bu örnekler arasında yer alan ekonomik güce sahip olan İngiltere ve Fransa bile bir müddet sonra ortak mit üretimine mecbur kalıp ortak kültürel bir dünyayı kolektif biz duygusu için devreye sokmak zorunda kalmıştır (James 1999: 18).

O zaman şöyle bir önermede bulunmak ideolojik davranma, çevresel şartları algılayamama ve akla uygun davranmama gibi eleştirilerin dışında olacaktır: “*Kolektif biz duygusunun güçlü bir şekilde varlığı, yüksek millî moral ve ülkenin gelişmesi açısından çok kültürlülüğün farklılık ve coğrafyadaşlık önerilerinin ötesinde kimlik verme gücü daha yüksek materyaller gereklidir.*” Bunların başlıcası olarak da toplumun çoğunluğuna hitap eden büyük kültür gösterilebilir. Bir ülkede asırlar içinde tarihsel ve sosyolojik olarak büyük kültür oluşmuşsa bu o ülke için gerçekten büyük bir kazançtır. Burada yirmi birinci yüzyıla has çevresel şartları göz önüne alarak devreye girmesi gereken uygulama ise toplum üyesi herkesin eşit ve millî vatandaşlık dâhilinde geniş bireysel haklara sahip olmasının teminidir.

Demokrasi açısından da konuya yaklaşıldığında günümüzdeki en demokratik biz sağlama metodu olarak büyük kültür yaklaşımını göstermek mümkündür. Büyük kültür mümkün olan en fazla çoğunluğa hitap eden, ortak aidiyetleri sürekli kılma potansiyeli daha yüksek olan bir üst kimlik formülasyonudur. Bu formülasyonun kapsamında toplumdaki diğer kültürlerin varlığından memnuniyet duyma, eşit bireysel haklar şeklinde tüm bireylerin kültürel haklarını garanti altına alma da bulunmaktadır. Buradan hareketle büyük kültür yaklaşımının milliyetçiliğin ruhunda olan bazı özellikleri de yeniden hatırlattığı söylenebilir. Bunlar; ülkedeki tüm vatandaşların üst kimliğe (büyük kültüre) sahip çıkması, tüm vatandaşların alt kimlik ve kültürlerden memnuniyet duyması ve yine vatandaşların bu büyük dengeyi (ortak dil/lingua franca) bozanlara demokratik tepki göstermesidir.

Bu bilgilerin ışığı altında Türkiye hakkında bir şeyler söylemek gerekirse; her şeyden önce Türkiye'nin büyük (standart) kültüre sahip bir ülke olduğu belirtilmelidir. Ülkemiz, nüfus ekseriyeti dünyanın dört bir yanından gelen göçmenlerden oluşan ya da ortak paydası olmayan birçok etnisiteden müteşekkil bir ülke değildir. Dolayısıyla Türkiye'de farklılıklardan hareketle biz duygusu geliştirme yönündeki çabalar ve çok kültürlülüğün bir üst kimlik felsefesi olarak gündeme taşınması faydadan ziyade karmaşa ve istikrarsızlığa zemin olabilir. Bu tarz hamlelerle büyük kültürü göz ardı etme demokrasi açıklarına da yol açabilir. Sonuç itibarıyla Türkiye de kolektif biz sağlamak için çok kültürlülüğü esas almanın tarihsel - sosyolojik arka planı ve daha da vahimi jeopolitiği dikkate almamak olacağı söylenebilir.

Türkiye'deki büyük toplum Türk insanını işaret etmektedir. Tarih ve sosyoloji büyük kültür olarak Türk millî kültürünü ortaya koymuştur. Bu topraklarda Selçuklu ve Osmanlı ile temsil edilen kök hücre (Büyük Toplum) Türk halkıdır. Bugünkü toplumun büyük çoğunluğu en azından bin yıldan bu yana Türkçe konuşan, Türk kültürüne has değerler sisteminin içinde olan, İslam ortak paydasına sahip ve Selçuklu, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerini kuran büyük toplumun birer parçasıdır. Anadolu coğrafyasında hiçbir zaman dışlayıcı olmayan Türk -İslam hayat pratiklerine dayalı büyük bir kültür asırlar içinde oluşmuş, ülkede alt grup

olarak ifade edilenlerin tamamı da tarihin belli bir evresinde hiçbir zorlama olmadan tamamen gönüllü bir şekilde bu ortak kültürün paydaşı ve sahibi olmuştur. Bu bağlamda etnik açıdan Türk olmayanların da bu büyük (standart) topluma katılma iradesini kendilerinin sergilediği ve yoğun akrabalık bağları kurduğu belirtilmelidir. Nitekim hiçbirinin “ayrı bir tarih yolu, kültür ve duygu birliği” söz konusu değildir (Yavuz 2007: 24). Daha önce de bahsedildiği üzere bir nüfusun % 80’ den fazlası aynı dili konuşuyor ya da aynı dine inanıyorsa o ülke türdeş yani homojen niteliktedir. Türkiye’de hem aynı dili konuşma hem de aynı dine mensup olma bağlamında bu oran mevcuttur. Son yıllarda yapılan birçok alan araştırmasında toplumda Türklüğü bir aidiyet bağı olarak kabul edenlerin oranı % 80’in üzerinde çıkmaktadır. Büyük kültür ülkemizde coğrafyaya dahi damgasını vurmuştur. Coğrafyaya adını veren Türk gerçeği reddedilerek çok kültürlülük sergilenmesi ise post modernitenin çok önemseydiği doğallığın dışına çıkma olacaktır.

Türk kültürü ve kimliği Anadolu coğrafyasıyla da sınırlı olmayan geniş jeopolitik kuşaklara hitap eden bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda millî ve hatta dinî bir kimlik ifadesi oluşuyla da dikkat çekicidir. İslam medeniyeti içindeki en etken ve en geniş reel egemenlik alanına sahip kimlik de Türk kimliğidir. Dolayısıyla asırlar içerisinde Türkiye başta olmak üzere çok geniş bir alanda en kapsayıcı üst kimlik konumuna ulaşmıştır. Tüm bunlara bakarak Türk millî kültürü eksenli büyük kültürün kolektif biz duygusu, tarih, sosyoloji, demokrasi teorisi, akla uygunluk ve işlevsellik bağlamlarında en az eksi demek olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.

Son olarak Türkiye’deki yanlısın çok kültürlülüğü düşünme ya da önerme değil buradan hareketle biz duygusunu zedeleyecek üst kimlik önerisinde bulunmak olduğu söylenebilir. Sosyal bilimciler toplumsal gelişmeleri ve önerileri tarihi ve sosyolojik arka planı ihmal etmeden değerlendirmelidir. Çok kültürlülük edilgen/ılımlı hâliyle ulusu temel meşruiyet birimi olarak görüp üst kimliğe değer veren yapısıyla biz duygusuna katkıda bulunabilecek bir öneridir aslında. Ama Türk kimliğini demode bularak bir üst kimlik felsefi olarak çok kültürlülüğün önerilmesi toplumdaki biz duygusunu zedeleyebilir ve demokrasi açıkları yaratabilir. Tam bu noktada çok kültürlülüğü bir üst kimlik felsefesi olarak öneren aydınlarla yönelik de bazı tespitlerden bahsetmek faydalı olabilir. Ne yazık ki entelektüeller moda hâline gelen düşüncelerin etkisine kolayca kapılıp, belli bir ezberin esiri olabilmektedir. Bu durum bilimsel sığığa yol açabilmekte ve nihayetinde toplumsal yapı ve jeopolitiği hesaba katmadan küresel entelektüel moda dâhilinde öneriler ortaya atılabilmektedir. Çok kültürlülüğün Türkiye’ye için bir üst kimlik felsefesi olarak önerilmesi bu tespitler bağlamında da değerlendirilebilir.

Bu sonuçlar ışığında bazı önerilerden bahsetmek gerekirse;

İlk olarak çok kültürlülüğü sihirli bir paradigma olarak savunanların biz duygusunu yaratma gücü açısından bu çalışmada ortaya konulan eleştirileri dikkatli bir şekilde gözden geçirmelerini önermek gerekiyor. Çok kültürlülüğün başta batı Avrupa olmak üzere uygulama şansı bulan ılımlı versiyonu büyük kültürle ve buna dayalı üst kimlikle bir çatışma hâlinde değildir. Toplumdaki kültürel farklılıkların devamından yana olan, bireyin toplumsallaşmasında hâkim kültürün yanı sıra alt kültürün de etkili olmasını amaçlayan politik bir öneridir çok kültürlülük

(Somersan 2001: 37). Tüm bunlara rağmen ülkemizde çok kültürlülüğü bir üst kimlik felsefesi olarak gündeme taşıyanların bu düşüncenin ırkçılığa kayan tarafının etkisi altında kalmış olmaları muhtemeldir. Bu açıdan bu kesimlerin kendileriyle yüzleşmeleri toplumsal gelişme ve demokrasinin kökleşmesi açısından faydalı olacaktır.

Bir başka öneri de Türkiye'nin sağlıklı bir şekilde demokratik anayasa yapmasına yöneliktir. Çok partili döneme bakıldığında maalesef ki ülkemiz anayasa yapma konusunda bir türlü başarılı olmayan ve anayasanın birçok toplumsal sorunun kaynağı hâline gelişine şahitlik eden bir ülkedir. Anayasa aracılığıyla Türkiye'yi çok kültürlülüğün içine düşmüş olduğu monizm - plüralizm çelişkisi ve hatta çekişmesi içine sokmamak gerekir. Büyük toplumun (Türk kimliğinin) görmezden geldiği bir anayasanın, siyasal ve toplumsal hayatta büyük sorun ve anlaşmazlıkların kaynağı olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Dünyada son yıllardaki şiddetli çatışmaların daha çok etnik bölünmeler neticesinde yaşandığı bir gerçektir. Yeni Türk Anayasası oluşturulurken demokrasiden, bireysel teminatlı haklardan ve büyük toplumdan hareket edilmesinin diğer tüm önerilerden daha doğru olacağı söylenebilir. Kişisel haklar ile bunların kolektif siyasi haklara dönüşmesi arasında büyük farklar vardır. Farklılıklara saygı ve koruma büyük kültür kapsamında eşit millî vatandaşlık sistemi ile sağlanabilir. İnsanın onuruyla yaşamasını esas alan, son derece ahlaki bir temeli bulunan insan hakları ön planda tutulmalıdır. Tüm bu bahsedilenler Türk devlet geleneği ve kültürüyle de son derece uyumludur.

Son bir öneri de bu çalışmadakine benzer bir eleştirel analizin çok kültürlülük yanlısı meslektaşlarımızca bu sefer Türk kimliği, Türkçe ve İslamiyet sütunlarına sahip Türkiye'deki büyük kültür için yapılmasıdır. Unutulmamalıdır ki ortak akıl en az eksisi olanın etrafında toplanılarak sergilenebilir.

Ülkemizde çok kültürlülüğü bir üst kimlik felsefesi olarak gündeme taşıyanların bu düşüncenin ırkçılığa kayan tarafının etkisi altında kalmış olmaları muhtemeldir. Bu açıdan bu kesimlerin kendileriyle yüzleşmeleri toplumsal gelişme ve demokrasinin kökleşmesi açısından faydalı olacaktır.

- ¹ Günümüzde ulus devlet alternatifi olmayan bir siyasi yapılanma biçimidir ve ulusun yerini alacak siyasi ve toplumsal bir meşruiyet birimi de ortalıkta görülmemektedir (Giddens 2008: 929).
- ² İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerden hareketle 1960'ların sonunda Daniel Bell (1919-2011) ideolojilerin sona erdiğini; 1990'ların başında da Francis Fukuyama (1952-..) tarihin sona erdiğini iddia ettiler.
- ³ Bu arada bu öngörüyle çok kültürlülüğün kendisinin bir ideoloji pozisyonuna girdiği söylenebilir. Bu durum küreselleşme olarak adlandırılan günümüz şartlarının entelektüel süreçler bağlamında ne kadar çelişkili sonuçlara yol açabileceğinin ilginç bir göstergesi olarak ele alınabilir.
- ⁴ Bu tespit Belçika'dan hareketle somutlaştırılabilir. Belçika nüfusunun yaklaşık % 30'u göç nedeni ile gelen yabancılardan oluşmaktadır.
- ⁵ Örnek olarak AB projesinin lokomotif ülkeleri olan Fransa ve Federal Almanya'nın Anayasalarına bakılabilir. Fransa'da beş Almanya'da dört etnik grup bir arada yaşamaktadır. Her iki ülkede de ciddi anlamda göçmen nüfus söz konusudur. Bu ülkeler dini anlamda da mezhepsel bölünmüşlüğün olduğu ülkelerdir. Anayasalarına bakıldığında büyük toplum ve kültürün esas alındığı görülmektedir. Dolayısıyla etnik grupların ve vatandaş olan göçmenlerin hepsi de Alman'ım, Fransız'ım demek durumundadır ve buna yönelik çok kültürcü ciddi bir itiraz da yoktur. Fransız Anayasası'ndaki genel hitap; Fransız Halkı ve Fransız Vatandaşları şeklindedir. (Sözgelimi md. 11, md. 24 ve md. 72 ve Anayasaya ek "çevre şartına" bakılabilir) Devletin temel organlarından bahsedilirken de "Fransız" nitelemesi kesinlikle söz konusudur. (Sözgelimi md. 67 ve md. 76'ya bakılabilir) On altı eyaletten oluşan ve federal bir devlet olan Almanya Anayasasında da büyük toplum ve kültürün (Alman Kimliği) esas alındığı görülmektedir. Alman Anayasası'ndaki genel hitap "Alman Milleti" ve "Almanlar" şeklindedir. (Sözgelimi md. 1, md. 8, md. 12, md. 54 ve 56'ya bakılabilir). Devletin temel organlarından bahsedilirken de "Alman" nitelemesi söz konusudur. (Sözgelimi Giriş kısmına, md. 87 ve Md. 137'ye bakılabilir.)
- ⁶ Zaten dikkat edilirse kota siyaseti her şeyden önce ayırmaya hukuki bir boyut katmaktadır. Ayrıca bu uygulama hâkim kültürün tepkisini çekme ihtimaline de haizdir (İrem 2004: 30).
- ⁷ Yaşananlar da bu duruma işaret ediyor. Kanada'nın Quebec eyaletinde uyguladığı çok kültürlü politikaların karşılığı kolektif biz olma duygusunun daha da zayıflaması olmuş; bölgede özerk konumun ötesinde ayrılma ve bağımsızlık yönündeki talepler artmıştır. Ayrıca Kanada'nın diğer bölgelerinde yaşayanların tepkileri Quebec'lilerin üzerine yoğunlaşmış nihayetinde ülkedeki kolektif biz duygusu büyük yara almıştır. Yine benzer politikaların uygulandığı İspanya'da (Bask-İspanyollar arasında) ve Belçika da (Flamanlar ile Valonlar arasında) biz duygusunun daha da arttığı yönünde hiçbir emare kendini göstermemiştir.
- ⁸ Ernest Gellner (1925-1995) milliyetçiliği ve milleti sanayi devriminin ürünü modern siyasi olgular olarak ele almaktadır.
- ⁹ Somutlaştırmak gerekirse halen yabancı ülke vatandaşı olan milyonlarca Türk'ün Türk kimlikleriyle hayatlarını sürdürmeleri gösterilebilir.
- ¹⁰ Ortak hayat pratikleri ölçütü bazı çalışmalarda ortak din şeklinde yer almaktadır.
- ¹¹ Her ne kadar bir ülke değilse de Tom Nairn'in Trieste örneğinden hareketle somutlaştırma ya-

pılabilir. Trieste İtalyanlar, Slovenler, Hırvatlar Avusturyalı Almanlar ve Yahudiler'in bir arada yaşadığı bir bölgedir. Burada önemli olan husus ise şu: Nairn çok kavimli bu bölgenin demokrasi ile yönetilebilecek sentetik bir kimliğinin olacağını ve olmak zorunda olduğunu ileri sürüyor (Nairn 2001: 110).

¹²Büyük (standart) kültürün olmadığı bir ülkede yabancı bir dil de ortaklık için kullanılabilir. Sözelimi Hindistan ve Nijerya mecburen ortak dil olarak İngilizceyi seçmiştir.

Kaynakça:

FAİST, Thomas (2001), "Uluslararası Göçte Ulusaşırılık, Yurtaşlık ve Kültürel Çalışmalar İçin", çev. Ayşegül Demir, Toplumbilim, Sayı: 14, Ekim s.191-207

JAMES, Harold (1999), Alman Kimliği, çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Kızıl Elma Yayıncılık.

Lijphart, Arend (1985), Çağdaş Demokrasiler, çev. E. Özbudun ve E. Onul duran, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.

GELLNER, Ernst (2008), Uluslar ve Ulusçuluk, çev. G.Göksu ve B.Ersanlı, İstanbul: Hil Yayıncılık.

GİDDENS, Anthony (2008), Sosyoloji, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

GENCER, Bedri (2004), "Çoğulculuk ve Meşruiyet Krizi", Sivil Toplum, Yıl: 2, Sayı: 5, s. 7-18.

İREM, Nazım (2004), "Yanlış Giden Ne? Postmodernizm, Çok kültürlülük ve Avrupa'da Yeni Irkçılık", Sivil Toplum, Yıl: 2, Sayı: 5, s. 19-34.

NAIRN, Tom (2001), "Dystopia'nın Ötesi", çev. İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik, drl. Mustafa Armağan, İstanbul: Şehir Yayınları, s. 109-111.

ÖNDER, A. Tayyar (2004), "Türkiyedeki Etnik grupların 2500 Seneyi aşan Bir kaynaşması ve Birlikteliği Var", 2023, Sayı 43, s. 50-56.

SMİTH, Anthony (2001), "Milliyetçilik ve Tarihçiler", çev. İsmail Türkmen, Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik, drl. Mustafa Armağan, İstanbul: Şehir Yayınları, s. 31-63.

SOMERSAN, Semra (2001), "Çok Kültürlülük İçin Asgari Öneriler", Toplumbilim, Sayı: 14, s.33-51.

ŞAHİN, Köksal (2007) UlusDevlet, İstanbul: İlgı Yayınevi.

YAVUZ, Celalettin (2007), "Kimlik Tartışmasında Türk Rengi belirgin Olmalıdır", 2023, Sayı: 80, s. 20-31.